

College voor Toetsen en Examens

LATIJNSE TAAL EN CULTUUR VWO

SYLLABUS CENTRAAL EXAMEN
2025

Versie 2, juli 2023

Verantwoording:

© 2023 College voor Toetsen en Examens, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Deze syllabus bevat een specificatie van de examenstof Latijnse Taal en Cultuur (LTC) voor het examenjaar 2025. Het in de syllabus vermelde pensum is door CvTE vastgesteld na advies van de Vereniging van Classici in Nederland (VCN). De syllabus is tot stand gekomen in overleg tussen de vaststellingscommissie LTC van het CvTE en de constructiegroep LTC van Cito, en na raadpleging van SLO en universitaire specialist(en) door het CvTE vastgesteld.

INHOUD

Voorwoord	3
1 Examenstof van het centraal examen	5
2 Specificatie examenstof van het centraal examen	6
3 Het centraal examen	11
3.1 Zittingen centraal examen	11
3.2 Hulpmiddelen	11
Bijlage 1. Examenprogramma Latijnse taal en cultuur vwo	12
Bijlage 2. De plaats van Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur in de profielen	14
Bijlage 3. De minimumlijst Latijn	15
Deel I Vormleer	15
Deel II Syntaxis	18
Deel III Literaire termen: stilistische, narratologische en argumentatieve begrippen	21
APPENDIX	32

VOORWOORD

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma.

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) geeft in een syllabus, die jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan een syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten. Bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

De functie van een syllabus is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is ook een hulpmiddel voor degenen die zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2025. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2026 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2025 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2024 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2025 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,
Drs. J.H. (John) van der Vegt MPM

1 EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (sub domein 1: reflectie op klassieke teksten), B¹ (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het College voor Toetsen en Examens maakt een specificatie bekend van het centraal examen.

De examenonderwerpen in de komende jaren zijn:

2025	2026	2027
Vergilius	Seneca	Cicero retor

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A, B, C, D en E. Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van een selectie van tenminste 30 pagina's (Oxford Classical Text) Latijnse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit de Latijnse literatuur (zodanig dat samen met de auteur van het centraal examen proza én poëzie aan bod komen).

Deze selectie bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van de (creatieve) verwerking van een of meer cultuurdomeinen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vak onderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

Het bevoegd gezag kiest tenminste drie van de volgende cultuurdomeinen waarop de eindtermen betrekking hebben: verhalengoed, drama, beeldende kunst, architectuur, filosofie.

Het bevoegd gezag kan, naast bovengenoemde domeinen, ook eigen cultuurdomeinen toevoegen.

¹ Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

2 SPECIFICATIE EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN

Kernauteur: Vergilius
Genre: Epos

A. TEKSTEN

Tekstedities: P. Vergili Maronis opera, ed. R.A.B. Mynors, Oxford 1969 (OCT)
Thema: Van Aeneas naar Augustus

1 Pensum

De met een asterisk (*) gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen.

Vergilius, *Aeneis*

- 1.1-33 Prooemium: thema van het epos en aanroeping van de Muze. Juno houdt de Trojanen weg van hun beloofde bestemming in Latium.
- 1.34-101* Juno schakelt Aeolus in om met een storm de Trojanen te verhinderen Italië te bereiken.
- 1.157-222* De Trojanen landen na de storm in Africa. Aeneas troost zijn mannen.
- 1.223-296 Venus dringt bij Jupiter aan op de vervulling van Aeneas' lot, en Jupiter beschrijft de missie en de toekomstige roem van de Romeinen.
- 1.297-304* Jupiter stuurt Mercurius naar de aarde om ervoor te zorgen dat Dido de Trojanen gastvrij ontvangt.
- 2.268-297 De schim van Hector verschijnt aan Aeneas en vertelt hem dat hij met de penaten uit Troje moet vluchten.
- 2.730-767* Op de vlucht uit Troje raakt Aeneas zijn vrouw Creusa kwijt. Hij keert terug om haar te zoeken.
- 2.768-795 De schim van Creusa verschijnt aan Aeneas in een visioen en voorspelt hem een gelukkig leven in het westen.
- 4.219-278* Jupiter stuurt Mercurius naar Aeneas om hem aan zijn bestemming te herinneren en hem te bevelen Carthago te verlaten.
- 5.545-603* Een ruitershow door de Trojaanse jongens, begin van de traditie van de *lusus Troiae*.
- 6.1-41* Aeneas bereikt Cumae, waar hij de Sibylle wil raadplegen.
- 6.42-76 De Sibylle raakt in een trance en vraagt Aeneas tot Apollo te bidden. Aeneas belooft een tempel en een festival voor Apollo en een heiligdom voor de Sibylle.
- 6.628-678* Aeneas en de Sibylle betreden het Elysium; ze aanschouwen idyllische taferelen en zoeken Anchises.
- 6.679-702 Aeneas en Anchises begroeten elkaar. Aeneas neemt de zielen in ogeschouw van zijn Romeinse afstammelingen, die op hun geboorte wachten.
- 6.752-800 Anchises toont Aeneas beroemde Romeinen die wachten om geboren te worden, waaronder Romulus en Augustus.
- 6.801-846* Anchises toont Aeneas nog meer beroemde helden uit de Romeinse koningstijd en republiek.
- 6.847-853 De grootse opdracht van de Romeinen.
- 6.854-892 Anchises wijst op de oorlogsheld Marcellus, die tegen Hannibal vocht. Naast hem ziet Aeneas de jonge Marcellus, vroeggestorven neef van Augustus.
- 6.893-901* Aeneas en de Sibylle verlaten de Onderwereld via de poort van valse dromen.
- 7.37-106* Tweede prooemium; geschiedenis van Lavinia en Turnus.
- 7.406-474* Juno stuurt de wraakgodin Allecto naar Turnus. Allecto wekt uitzinnige vechtlust in Turnus op.
- 8.306-369 Euander leidt Aeneas rond langs plaatsen die beroemd zullen worden in de Romeinse geschiedenis.
- 8.608-670* Venus brengt aan Aeneas de wapenrusting die Vulcanus gemaakt heeft. Beschrijving van historische taferelen die op het schild zijn afgebeeld.
- 8.671-713 Beschrijving van de centrale afbeelding op het schild: de overwinning van Augustus in de slag bij Actium.
- 8.714-731* Afbeelding van de triomf van Augustus; Aeneas neemt het schild op zijn schouders.
- 9.590-637 De Latijn Numanus contrasteert de stoerheid van de Italiërs met de zwakheid van de Trojanen. Ascanius schiet hem neer.
- 9.638-671* Apollo verschijnt aan Ascanius, prijst hem, maar waarschuwt hem vanaf nu het gevecht te mijden.
- 10.439-542* Turnus doodt Pallas; Aeneas wordt bevangen door woede en raast over het slagveld.
- 11.100-138* Aeneas staat een wapenstilstand toe om de gevallen te begraven.

- 12.791-842 Jupiter beveelt Juno haar bemoeienissen tegen de Trojanen te staken. Ze gaat akkoord, maar verzoekt hem de Latijnen hun cultuur te laten behouden, zodat Rome groot mag worden door Italische deugden. Jupiter willigt dit verzoek in en belooft dat de Romeinen toegewijd zullen zijn aan Juno.
- 12.887-952 De confrontatie tussen Aeneas en Turnus. Aeneas is geneigd Turnus te sparen, maar wordt door het zien van Pallas' bandelier door woede bevangen. Aeneas doodt Turnus.

Teksten ter vergelijking

- Homerus, *Ilias* 22.248-366*
Duel tussen Achilles en Hector. Hector raakt dodelijk gewond en vraagt Achilles om zijn lichaam aan de Trojanen te geven. Achilles, verteerd door verdriet om Patroclus, wijst zijn verzoek af.
- *Vita Suetonii vulgo Donatiana*, Leven van Vergilius 21-42*
Beschrijving van het scheppingsproces van de *Aeneis*, de ontvangst van het gedicht door Augustus en de zijnen, het levenseinde van Vergilius en de publicatie van de *Aeneis*.

Thema: van Aeneas naar Augustus

Vrijwel meteen na publicatie werd Vergilius' *Aeneis* beschouwd als het literaire werk bij uitstek dat het nieuwe regime van Augustus legitimeerde en zijn idealen vertegenwoordigde. Aeneas is als zoon van Venus een verre voorvader van Augustus, en het publiek wordt er in de *Aeneis* voortdurend aan herinnerd dat het nieuwe vaderland dat Aeneas van de goden in Italië moet stichten, zal leiden tot het ontstaan van Rome, dat onder leiding van Augustus uiteindelijk een vredige heerschappij zal voeren over de wereld. Augustus wordt gepresenteerd als een leider wiens nieuwe politieke bewind wordt gerechtvaardigd door dat te verankeren in het legendarische verleden.

Het epos heeft veel aandacht voor de door Augustus gepropageerde Romeinse *virtutes* (deugden), te weten *pietas* (plichtsbesef jegens familie, goden en vaderland), *clementia* (mildheid) en *iustitia* (rechtvaardigheid). Deze waarden zijn cultureel bepaald en spelen in de Romeinse traditie een grote rol. Aeneas laat in zijn woorden en gedrag zien dat hij beschikt over deze *virtutes*, en ook de verteller dicht deze geregeld aan hem toe (met name *pietas*). Toch is Aeneas' gedrag zeker niet altijd in overeenstemming met *pietas*, *clementia* en *iustitia*, wat vragen oproept over Aeneas' status als held en daarmee over de voorbeeldrol van de leider van een volk. Aeneas wordt, evenals veel andere hoofdpersonen in het epos, bijvoorbeeld ook wel bevangen door *furor* (razernij). Sommige geleerden hebben hierin een verwijzing gezien naar de grote mate van geweld waarmee Augustus zijn *Pax Augusta* had bewerkstelligd. Daarnaast valt op dat er in het epos veel aandacht is voor het leed dat zowel de Trojanen als hun vijanden te verduren hebben. Dit alles maakt de *Aeneis* tot een meerstemmig gedicht, waarin zowel positieve als negatieve aspecten van Augustus' heerschappij te herkennen zijn.

2 Genre: het epos

Definitie en kenmerken van het genre

Het epos is een lang verhalend gedicht, geschreven in de dactylische hexameter. Hoofdpersonen in een epos zijn helden uit het verleden. Ook de goden spelen meestal een belangrijke rol: zij bespreken en sturen de handeling of nemen eraan deel.

Ontstaan en ontwikkeling van het genre

Het Griekse epos

De oudste Griekse epen zijn de *Ilias* en de *Odyssee*, toegeschreven aan Homerus en waarschijnlijk in de achtste eeuw v. Chr. ontstaan als resultaat van een lange traditie van mondelinge poëzie, beoefend door beroepszangers. De twee werken vormen het uitgangspunt voor de verdere ontwikkeling van de Griekse en Romeinse epische poëzie.

De *Ilias* beschrijft een episode in het tiende jaar van de oorlog om Troje, waarin Achilles, de sterkste Griekse held, ruzie krijgt met Agamemnon, de aanvoerder van het Griekse leger. Achilles trekt zich terug uit de strijd. Wanneer zijn boezemvriend Patroclus gedood is door Hector, de belangrijkste strijder van de Trojanen, betreedt Achilles het slagveld weer. In een tweegevecht doodt hij Hector. De *Ilias* eindigt met de begrafenis van Hector.

In de *Odyssee* wordt verteld hoe Odysseus, de slimste van de Griekse helden, na de val van Troje allerlei tegenslagen krijgt te verduren op zijn weg naar huis. Het duurt tien jaar voordat hij uiteindelijk zijn vaderland Ithaca weer bereikt en met zijn vrouw Penelope en zoon Telemachus herenigd wordt.

Gedurende een verblijf bij de Phaeaken, zijn laatste ophoud voordat Odysseus op Ithaca aankomt, vertelt hij in een lange flashback wat hem overkomen is tussen het vertrek uit Troje en zijn aankomst bij de Phaeaken.

Tijdens het hellenisme (vanaf de derde eeuw v. Chr.) krijgt het epische genre een ander karakter. Met name in Alexandrië, in die tijd het centrum van dichtkunst en wetenschap, schrijven dichters epische poëzie die gericht is op een select publiek van literaire fijnproevers. De eisen die aan dit lezerspubliek

worden gesteld, zijn vertrouwdheid met de bestaande literatuur en interesse in de wijze waarop deze traditie wordt gevarieerd en vernieuwd. Verder wordt het menselijk handelen in het epos niet meer uitsluitend door goden bepaald, maar verschuift de aandacht naar psychologische factoren. Deze hellenistische dichters hebben grote invloed uitgeoefend op de Romeinse dichters.

Het Romeinse epos

In de derde eeuw v. Chr. wordt de *Odyssee* in het Latijn vertaald door Livius Andronicus, wiens werken traditioneel beschouwd worden als het startpunt van de Romeinse literatuur. Het is de Romeinse dichter Ennius die voor het eerst epische poëzie schreef in de dactylische hexameter; hij schrijft over historische onderwerpen, maar slaat ook een brug naar het mythische verleden. De Romeinse dichters nemen de Griekse dichtkunst als voorbeeld (*imitatio*) en laten in hun eigen werk een creatieve receptie van deze modellen zien (*aemulatio*). Vanaf de eerste eeuw v. Chr. wordt in Rome naast het mythologisch-historisch epos ook het didactisch epos populair, dat wat betreft stijl en metrum binnen het epische genre past, maar wel een andere inhoud heeft. T. Lucretius Carus geeft bijvoorbeeld in zijn leerdicht *De Rerum Natura* een uiteenzetting van de leer van de Griekse filosoof Epicurus.

Het Romeinse epos bereikt een hoogtepunt in de *Aeneis* van Vergilius. Dit werk vertelt over de avonturen van de held Aeneas, die beschouwd wordt als de stamvader van het Romeinse volk. Met dit epos over één centrale held zoekt Vergilius aansluiting bij de *Ilias* en de *Odyssee*, waarbij door de mythologisch-historische thematiek ook nauwe verbindingen met de Romeinse geschiedenis worden gelegd. Met de hellenistische dichters deelt Vergilius de aandacht voor menselijke emoties en drijfveren.

De verteller

De *Aeneis* is een verhalende tekst. We hebben te maken met een alwetende verteller die zelf geen rol speelt in het verhaal. Zijn alwetendheid blijkt uit passages waarin hij de gedachten van personages presenteert en uit passages waarin hij zijn kennis van de afloop van het verhaal laat blijken. De verteller bepaalt de volgorde van de episodes in zijn verhaal en wijkt daarin soms af van de chronologische volgorde. Zo kan hij – of een personage met kennis van de toekomst (bijvoorbeeld Jupiter en Vulcanus) – vooruitlopen op het verhaal (prospectie of flashforward) of terugkijken naar een eerdere gebeurtenis (retrospectie of flashback). De verteller zet prospecties regelmatig in om het mythologische en historische verleden te verbinden met het heden van het Rome van Augustus. Naast de verteller zijn ook de personages zelf veelvuldig aan het woord. Soms treden zij op als verteller, zoals Aeneas, wanneer hij in het tweede en derde boek van de *Aeneis* terugblijkt op de ondergang van Troje en zijn omzwervingen. Hierdoor kan de dichter zijn verhaal vanuit verschillende perspectieven presenteren.

3 Taal en stijl

De CvTE-minimumlijst (zie bijlage 3) vormt het uitgangspunt bij de op het centraal examen gestelde vragen en bij de annotatie van de ongeziene authentieke tekst.

B. CULTUURHISTORISCHE CONTEXT

1. De auteur en zijn werk

Leven van Vergilius (70-19 v. Chr.)

Publius Vergilius Maro werd geboren in 70 v. Chr. bij Mantua, in Noord-Italië. Zijn vader had een boerenbedrijf. Vergilius volgde onderwijs in o.a. Rome; hij ambieerde geen politieke carrière. Hij vertrok naar Napels, waar hij les kreeg in de filosofie. Vanaf 42 v. Chr. wijdde hij zich geheel aan de poëzie. Al snel trok hij de aandacht van de invloedrijke promotor en sponsor van de kunsten Maecenas, die hem bij de latere keizer Augustus introduceerde. Vergilius heeft de burgeroorlogen van nabij meegemaakt, wat duidelijke sporen in zijn werk heeft nagelaten. In 19 v. Chr. ondernam Vergilius een reis naar Griekenland om zijn *Aeneis* te voltooien. Wegens ziekte keerde hij vroegtijdig terug naar Italië; hij overleed na aankomst in Brindisi.

Werken

Rond 39 v. Chr. publiceerde Vergilius de *Bucolica*, ook wel *Eclogae* genoemd, een bundel van tien herdersgedichten. In 29 v. Chr. publiceerde hij de *Georgica*, een didactisch werk over het boerenbedrijf in vier boeken. Vergilius schreef het werk in de jaren 38-29, een periode van grote onrust, waarin Octavianus en Marcus Antonius in een machtsstrijd verwickeld waren. Na de slag bij Actium (31 v. Chr.) was er naast vrees nu ook hoop dat er eindelijk een einde zou komen aan de burgeroorlogen en dat Octavianus vrede zou kunnen brengen. De *Georgica* geeft uitdrukking aan liefde voor het land en bewondering voor het eenvoudige boerenleven. Van belang is de verwantschap met de idealen van het

nieuwe regime onder Augustus: eenvoudig geluk, respect voor de goden en een arbeidzaam bestaan in een wereld vrij van oorlog.

Vergilius' bekendste en belangrijkste werk is de *Aeneis*, waaraan hij de laatste elf jaar van zijn leven schreef. Bij zijn dood was het werk niet af. Hij wilde dat het manuscript verbrand werd, maar op de uitdrukkelijke wens van Augustus werd het werk toch uitgegeven.

De hoofdpersoon in Vergilius' mythologisch-historisch epos is Aeneas, de verre mythische voorvader van Augustus en de Romeinen. De *Aeneis* beschrijft de lotgevallen van deze Aeneas, zoon van de godin Venus en de Trojaan Anchises. Na de val van Troje heeft Aeneas de goddelijke opdracht gekregen om in Italië een nieuw vaderland te stichten voor de Trojanen die de val van hun stad overleefd hebben. Aeneas wordt hierbij gesteund door zijn moeder Venus, maar vooral ook tegengewerkt door de machtige Juno. Zij haat de Trojanen en wil verhinderen dat in Italië een nieuw rijk gesticht wordt, waaruit het Romeinse rijk zal voortkomen. Volgens de *Aeneis* verstrikt vanaf de inname van Troje tot de uiteindelijke overwinning van de Trojanen in Italië zeven jaar. De handeling van het verhaal begint in het zevende jaar, wanneer de Trojanen schipbreuk lijden en aanspoelen op de kust van Noord-Afrika.

Het werk is ingedeeld in twaalf boeken. De eerste zes boeken beschrijven Aeneas' zwerftochten op zoek naar zijn nieuwe vaderland. De lotgevallen van de voorafgaande jaren, inclusief de val van Troje, worden door Aeneas verteld aan het hof van de uit Phoenicië afkomstige koningin Dido in Carthago. Deze eerste zes boeken vormen daarmee als het ware een Romeinse *Odyssee*. De tweede helft van het epos beschrijft de strijd die Aeneas na zijn aankomst in Italië moest leveren met inheemse volkeren om uiteindelijk zijn plaats te veroveren. De laatste zes boeken vormen dus een 'Romeinse *Ilias*'.

Centrale thema's

Twee centrale thema's in alle drie de werken van Vergilius zijn de Romeinse geschiedenis tot en met Vergilius' eigen tijd, waarnaar regelmatig verwezen wordt, en de aandacht voor de oude Romeinse *virtutes*, zoals *pietas*, *clementia* en *iustitia*. In de *Bucolica* vermengt Vergilius soms de pastorale wereld met de historische werkelijkheid. In de *Georgica* en de *Aeneis* klinken bewondering door voor het nieuwe regime en dankbaarheid voor het beëindigen van de verwoestende burgeroorlogen. Met het benadrukken van de waarde van de oude Romeinse *virtutes* sluit Vergilius aan bij de idealen van het nieuwe regime. In de *Aeneis* wordt Rome voorgesteld als de macht waaraan door de goden de taak is toebedeeld een heersende rol in de wereld te spelen en recht en orde te brengen. Ook dit sloot goed aan bij de idealen van het nieuwe regime. Augustus en vele andere Romeinen associeerden zichzelf ook graag met de *pius* Aeneas, die ondanks veel tegenslag en ten koste van persoonlijke offers trouw bleef aan zijn opdracht. Daarnaast is er in de *Aeneis* echter opvallend veel aandacht voor de schaduwkanten van de oorlog, die leidde tot en misschien wel noodzakelijk was voor de uiteindelijke stichting van Rome. Veel geleerden wijzen op de verschillende stemmen in het gedicht en zijn van mening dat Vergilius het nieuwe regime niet klakkeloos ondersteunt in zijn werk.

Invloed in later tijd

De werken van Vergilius, met name de *Aeneis*, werden vrijwel meteen verplichte schoolliteratuur voor Romeinen en vrijwel alle latere Romeinse dichters zijn door hem geïnspireerd. Ook in de middeleeuwen bleef Vergilius een geliefde dichter, getuige bijvoorbeeld zijn belangrijke rol in de *Goddelijke Komedie* van Dante (begin 14e eeuw). Vergilius heeft grote invloed gehad op de beeldende kunst, de literatuur en de muziek vanaf de middeleeuwen tot in de moderne tijd. Bekende voorbeelden daarvan zijn de opera *Dido and Aeneas* van Purcell (eerste opvoering 1689), het toneelstuk *Gijsbrecht van Aemstel* van Vondel (eerste opvoering 1638) en de in de schilder- en beeldhouwkunst vaak terugkerende figuur van de vluchtende Aeneas, met Ascanius aan zijn hand en zijn vader Anchises op zijn rug.

De meerstemmigheid van de *Aeneis* leidde in de 20e eeuw tot zeer uiteenlopende receptie van het epos. Zo was de *Aeneis* bijvoorbeeld populair bij de fascistische beweging in Italië, die in Aeneas' gehoorzaamheid aan de grote opdracht van zijn volk een voorbeeld zag, maar ook bij pacifisten, die het gedicht juist lazen als een aanklacht tegen de gruwelijkheden van de oorlog.

2. De historische context

Historische en politieke realiteit

De volgende elementen (en hun onderlinge chronologie) worden bekend verondersteld:

- De groei van Rome van stad tot wereldmacht: de stichting van Rome; de verovering van Italië; het contact met de Grieken in het zuiden van Italië; de Punische oorlogen; de uitbreiding van het Romeinse Rijk tot de tijd van Augustus.
- De ondergang van de republiek: de alleenheerschappij van Caesar; de moord op Caesar; het tweede driemanschap; de slag bij Philippi; groeiende rivaliteit tussen Antonius en Octavianus; de slag bij Actium.
- De vestiging van het principaat: Octavianus krijgt de titel Augustus en uitgebreide volmachten.

- Het belang van de *Pax Augusta*: politiek en moreel herstel; streven naar het doen herleven van de oude *virtutes*; ondersteuning van de ideologie in de architectuur, bijvoorbeeld de Ara Pacis, in de sculptuur, zoals de portretten van de keizer, en in de literatuur, met name door Vergilius en Horatius.

Intellectueel en religieus klimaat

Goden spelen in de *Aeneis* een belangrijke rol. In het werk komen we de traditionele goden van de klassieke mythologie tegen, die zich vaak zeer menselijk gedragen. Venus en Juno, bijvoorbeeld, hebben persoonlijke belangen bij het verloop van het verhaal. Jupiter staat boven de partijen en bepaalt wat er gebeurt. Zijn wil valt samen met het lot (*fatum*). Het is overeenkomstig het lot dat het Romeinse wereldrijk tot stand komt waarin de *Pax Augusta* zal gelden.

Het leven van de Romeinen was doortrokken van religie. Er bestond een nauwe band tussen religie en staat. Niet voor niets deed Augustus er alles aan om de godsdienst na het verval van de burgeroorlogen een sterke nieuwe impuls te geven. Daarnaast voelden sommige Romeinen zich aangetrokken tot diverse filosofische richtingen. Dat gold ook voor Vergilius, die interesse had in de Stoa. Volgens de Stoïci wordt de wereld geleid door een goddelijk plan, waarin alles vaststaat (het *fatum*). De mens kan dit plan begrijpen door middel van zijn *ratio*, mits hij zich niet laat beïnvloeden door zijn emoties. Aeneas is wel omschreven als een voorbeeld van de Stoïsche *proficiens*: iemand die op weg is zijn leven volgens het *fatum* te leven, maar nog vaak ten prooi valt aan zijn emoties.

C EINDTERMEN

NB Voor de toetsing van de eindtermen (zie bijlage 1) worden de CvTE-minimumlijst (zie bijlage 3) en deze syllabus als uitgangspunt genomen.

3 HET CENTRAAL EXAMEN

3.1 ZITTINGEN CENTRAAL EXAMEN

Raadpleeg hiervoor het Examenblad, www.examenblad.nl

3.2 HULPMIDDELEN

Raadpleeg hiervoor het Examenblad, www.examenblad.nl

BIJLAGE 1. EXAMENPROGRAMMA LATIJNSE TAAL EN CULTUUR VWO

Latijnse taal en cultuur (LTC)

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Reflectie op klassieke teksten (sub domein 1) en antieke cultuur (sub domein 2)

Domein B Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

Domein C Zelfstandige oordeelsvorming

Domein D Oriëntatie op studie en beroep

Domein E Informatievaardigheden

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (sub domein 1: reflectie op klassieke teksten), B² (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- de domeinen A, B, C, D en E. Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van een selectie van tenminste 30 pagina's (Oxford Classical Text) Latijnse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit de Latijnse literatuur (zodanig dat samen met de auteur van het centraal examen proza én poëzie aan bod komen).

Deze bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van de (creatieve) verwerking van een of meer cultuurdomeinen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

Het bevoegd gezag kiest tenminste drie van de volgende cultuurdomeinen waarop de eindtermen betrekking hebben: verhalengoed, drama, beeldende kunst, architectuur, filosofie.

Het bevoegd gezag kan, naast bovengenoemde domeinen, ook eigen cultuurdomeinen toevoegen.

---

² Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen

De examenstof

Domein A: Reflectie op klassieke teksten en antieke cultuur

Subdomein 1: Reflectie op klassieke teksten

- 1 De kandidaat kan zijn begrip van Latijnse en klassieke, vertaalde teksten demonstreren door:
  - een ongeziene passage te vertalen;
  - een passage te analyseren en interpreteren vanuit taalkundig, letterkundig en/of cultuurhistorisch perspectief;
  - een passage vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief te vergelijken met andere cultuuruitingen uit de oudheid of latere perioden.

Subdomein 2: (alleen van toepassing op het schoolexamen) Reflectie op antieke cultuur

- 2 De kandidaat kan:
  - antieke cultuuruitingen van verschillende cultuurdomeinen plaatsen in hun historische en culturele context en met elkaar in verband brengen;
  - antieke cultuuruitingen onderzoeken en zijn bevindingen formuleren.

Domein B: Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

- 3 De kandidaat kan door de bestudering van de Latijnse en klassieke, vertaalde teksten tegen de achtergrond van de antieke cultuur:
  - onderwerpen actualiseren die voortvloeien uit een confrontatie tussen deze teksten en eigentijdse ontwikkelingen;
  - de eigentijdse cultuur plaatsen in het perspectief van de klassieke traditie waarin Europa staat.
- 4 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen):*
De kandidaat kan:
  - voorbeelden uit de receptiegeschiedenis herkennen, deze plaatsen in de context van de betreffende periode in de Europese cultuur en de van toepassing zijnde werkingsmechanismen noemen;
  - cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen.

Domein C: Zelfstandige oordeelsvorming

- 5 De kandidaat kan een beargumenteerde reactie formuleren op de inhoud van voorgelegde teksten en andere cultuuruitingen (uit de Oudheid en latere tijden).
- 6 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen)*
De kandidaat kan cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen en daarover een beargumenteerd oordeel geven.

Domein D: Oriëntatie op studie en beroep

Domein E: Informatievaardigheden

- 7 De kandidaat kan:
  - doelgericht informatie en bronnenmateriaal zoeken, beoordelen, selecteren en verwerken, o.a. met behulp van het woordenboek;
  - (verworven) informatie verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
  - gebruik maken van verschillende ICT-toepassingen bij LTC;
  - adequaat schriftelijk, mondeling en digitaal in het publieke domein communiceren over onderwerpen uit het desbetreffende vakgebied;
  - bij het verwerven van vakkennis en vakvaardigheden reflecteren op eigen belangstelling, motivatie en leerproces.

BIJLAGE 2. DE PLAATS VAN LATIJNSE TAAL EN CULTUUR EN GRIEKSE TAAL EN CULTUUR IN DE PROFIELEN

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur, ter keuze van de leerling, maken deel uit van het gemeenschappelijk deel van elk profiel in het gymnasium.

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur kunnen als profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij op het atheneum worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur kunnen op het atheneum als keuze examenvak worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

BIJLAGE 3. DE MINIMUMLIJST LATIJN

De minimumlijst Latijn bestaat uit drie delen: I vormleer, II syntaxis en III stilistische, narratologische en argumentatieve middelen. Deel I en II bevatten een opsomming van de taalkundige verschijnselen die kandidaten moeten kennen en die niet geannoteerd worden bij de vertaalopgave bij het Centraal examen. Deel III bevat een overzicht van literaire termen die door het CvTE bekend worden verondersteld.

De minimumlijst Latijn hanteert de terminologie die ook bij het Centraal Examen gehanteerd wordt. Er is zo veel mogelijk gekozen voor een Nederlandse terminologie. In een aantal gevallen heeft het CvTE de voorkeur gegeven aan het gebruik van een technische term, zoals *indicativus* en *nominativus*. Soms is er om praktische redenen voor gekozen twee termen naast elkaar te hanteren (bijvoorbeeld lijdend voorwerp / object); dit is aangegeven door middel van een schuine streep.

Sommige onregelmatige vormen in deze lijst zijn met meer of minder moeite in het bij het examen toegestane woordenboek of in het grammaticakatern te vinden. Ze zijn hier opgenomen, omdat het CvTE bij de inschatting van de beschikbare tijd voor de vertaalopgave ervan uitgaat dat deze vormen behoren tot de parate kennis van de kandidaat en dus niet behoeven te worden opgezocht. Uit het opnemen van zulke vormen in de lijst mag daarom niet de conclusie worden getrokken dat de andere onregelmatige vormen die ook in het woordenboek te vinden zijn, per definitie worden geannoteerd bij de vertaalopgave.

Wanneer in examenvragen het begrip **tekstelement** wordt gehanteerd, dan wordt daarmee bedoeld: een woord, een woordgroep, een bijzin of een zin. Een tekstelement kan bestaan uit aaneensluitende woorden, maar dit hoeft niet.

Spellingsregels ten aanzien van Griekse eigennamen (in het Nederlands)

Ten aanzien van de spelling van de Griekse eigennamen hanteert het CvTE de volgende regels:

1. Uitgangspunt vormt de lijst van namen uit de Griekse en Romeinse oudheid, in Van Dale, Groot woordenboek der Nederlandse taal, 13^e herziene uitgave, 1999.
2. Bij eigennamen die niet in deze lijst voorkomen, hanteert het CvTE de spelling die aansluit bij die van de bovengenoemde lijst.
3. In citaten (bijvoorbeeld vertalingen) wordt de spelling van de auteur aangehouden. Kandidaten dienen derhalve op de hoogte te zijn van de verschillende spellingsconventies ten aanzien van de Griekse eigennamen.

DEEL I VORMLEER

1 Zelfstandige naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van de:

- a-stammen
- o-stammen, inclusief *vir* en het type *puer* en *magister*
- medeklinkerstammen, inclusief de genitivus op *-ium* en de verbuiging van *mare*
- u-stammen, exclusief het onzijdig
- e-stammen.

De verbuiging/uitgangen van *vis*, *Iuppiter* en *domus*.

De locativi *domi* en *Romae*.

De geslachtsregels van de a-, o-, u- en e-stammen, inclusief de uitzonderingen *manus* en *domus*.

Van de medeklinkerstammen de regels:

- mannelijk op *-or*
- vrouwelijk op *-tas*, *-io* en *-x*
- onzijdig op *-us* en *-men*.

De vocativus, inclusief het type *filii*.

Voor de accusativus meervoud mannelijk/vrouwelijk van zelfstandige naamwoorden van de derde declinatie op *-is* (type *hostis*) wordt in het tekstboekje van het CE altijd de uitgang *-es* afgedrukt, ook wanneer de aanbevolen editie de uitgang *-is* heeft.

2 Bijvoeglijke naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van:

- o- / a-stammen, inclusief het type *pulcher* en *miser*
- medeklinkerstammen van drie, twee en één uitgang.

De vorming en verbuiging van de vergrotende trap op *-ior* en *-ius*.

De vorming en verbuiging van de overtreffende trap op *-issimus*, *-errimus* en *-illimus*.

De vorming en verbuiging van vergrotende en overtreffende trap van *bonus*, *malus*, *magnus*, *parvus* en *multus*.

Voor de accusativus meervoud mannelijk/vrouwelijk van bijvoeglijke naamwoorden van de derde declinatie op *-is* (type *gravis*) wordt in het tekstboekje van het CE altijd de uitgang *-es* afgedrukt, ook wanneer de aanbevolen editie de uitgang *-is* heeft.

3 Bijwoorden

De vorming op *-e* en *-(i)ter*.

De vorming van de vergrotende trap op *-ius*.

De vorming van de overtreffende trap op *-e*.

4 Telwoorden

De verbuiging van *unus*, *duo* en *tres*.

5 Voornaamwoorden

De verbuiging van de voornaamwoorden, met uitzondering van de genitivus obiectivus *mei*, *tui*, *nostrī*, *vestri*.

6 Werkwoorden

De vervoeging van de:

- a-stammen
- e-stammen
- i-stammen
- medeklinkerstammen
- gemengde stammen.

Actief, passief en (semi)deponens.

Indicativus en coniunctivus.

Imperativus tweede persoon (exclusief de zgn. imperativus futuri [type *vocato*] en de imperativus passief; dit impliceert tevens dat de imperativus van deponentia niet bekend wordt verondersteld).

Praesens, imperfectum, futurum, perfectum, plusquamperfectum en futurum exactum.

Infinitivus, participium, gerundium en gerundivum:

- de infinitivus praesens actief, praesens passief, futurum actief, perfectum actief, perfectum passief
- het participium praesens actief, futurum actief, perfectum passief
- het gerundium
- het gerundivum.

De vervoeging van de onregelmatige werkwoorden, inclusief de stamtijden:

- velle, nolle
- esse, posse, fieri
- ire en ferre, inclusief de samenstellingen met voorzetsels
- de onvolledige werkwoorden: meminī en odi
- de semi-deponentia audere en solere
- de vormen: inquit en ait.

Perfectum actief:

- -vi
- -ui
- -i, -si, -xi, -psi
- uitgang -ēre in plaats van -ērunt
- klankverandering
- reduplicatie.

Participium perfectum passief op:

- -tus
- -sus.

Het perfectum en plusquamperfectum kennen verkorte vormen, waarbij -vi of -ve achter de stam ontbreken.

DEEL II SYNTAXIS

1 Congruentie

Het begrip congruentie / congrueren met.

Congruentieregels met betrekking tot:

- onderwerp - persoonsvorm
- onderwerp - naamwoordelijk deel van het gezegde
- bijstelling
- bijvoeglijke naamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- voornaamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- antecedent en betrekkelijk voornaamwoord
- bijvoeglijke bepaling
- predicatieve bepaling.

2 Functies van naamvallen

Nominativus:

- onderwerp/subject
- naamwoordelijk deel van het gezegde.

Genitivus:

- bijvoeglijke bepaling, met name de vier hieronder genoemde mogelijkheden:
  - genitivus possessivus
  - genitivus partitivus
  - genitivus subiectivus
  - genitivus obiectivus
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- causa met genitivus.

Dativus:

- meewerkend voorwerp
- de handelende persoon bij het gerundivum
- de bezitter bij het werkwoord *esse*
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- als aanvulling bij werkwoorden.

Accusativus:

- lijdend voorwerp / object
- bijwoordelijke bepaling tijdsduur en afstand
- de accusativi van richting *Romam* en *domum*
- als aanvulling bij werkwoorden (bijv. met een dubbele accusativus)
- als onderwerp en naamwoordelijk deel van het gezegde in de a.c.i.
- accusativus respectus
- na voorzetsels.

Ablativus:

- bijwoordelijke bepaling van plaats, tijd, middel, reden, wijze, maat, verwijdering en vergelijking
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- in de ablativus absolutus constructie
- na voorzetsels.

Vocativus:

- aanspreekvorm.

3 Voorzetsels

Het gebruik van naamvallen bij de voorzetsels.

4 Bijvoeglijke naamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruikt.

5 Trappen van vergelijking

Het gebruik en de betekenis van vergrotende trap inclusief de betekenissen "tamelijk" en "te".

Het gebruik van quam dan wel de ablativus van vergelijking na een vergrotende trap.

Het gebruik en de betekenis van de overtreffende trap: de betekenissen "-ste" en "zeer".

Het gebruik van quam met een overtreffende trap: "zo ... mogelijk".

6 Voornaamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

Het (ingesloten) antecedent van een betrekkelijke bijzin.

De relatieve aansluiting.

7 Werkwoorden

De begrippen overgankelijk/transitief en onovergankelijk/intransitief.

De begrippen directe en indirecte rede.

Het begrip (semi)deponens.

Gebruik van de tijden:

- het praesens (kernbetekenis: gelijktijdig aan het heden). In een verhalende passage kan het praesens gebruikt worden om een gebeurtenis uit het verleden aan te duiden (praesens historicum).
- het imperfectum (kernbetekenis: gelijktijdig aan een moment (of een periode) in het verleden). In een verhalende passage duidt een imperfectum meestal een voortdurende situatie in het verhaal aan. Soms blijkt uit het vervolg van het verhaal dat deze situatie "mislukt" of niet tot een einde gebracht wordt (poging).
Het imperfectum wordt ook gebruikt om kenmerken van personen of dingen uit het verleden te beschrijven. Voorbeelden zijn een beschrijving van de achtergrond waartegen het verhaal zich afspeelt of een gewoonte van een persoon uit het verleden.
- het perfectum (kernbetekenis: voortijdig aan het heden). In een verhalende passage duidt een perfectum een gebeurtenis in het verhaal aan.

modus coniunctivus

- in hoofdzinnen: aansporing, verbod (coni. praes. en perf.), twijfel (dubitativus van heden en verleden), vervulbare en onvervulbare wens, mogelijkheid (potentialis van heden en verleden), irrealis van heden en verleden.
- in conditionele bijzinnen: mogelijkheid, irrealis van heden en verleden.
- in betrekkelijke bijzinnen: finaal, causaal en consecutief/definiërend.
- in de indirecte vraag.
- na de voegwoorden cum, ut en ne.
- in bijzinnen van de indirecte rede.

Het gebruik van de coniunctivus in causale bijzinnen die met quia en quod worden ingeleid (subjectieve redenen), wordt niet bekend verondersteld.

infinitivus

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid) en natijdig(heid).
- de infinitivus in de a.c.i. en n.c.i.

participium

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid) en natijdig(heid).
- bijvoeglijk, zelfstandig en predicatief gebruikt.
- in de ablativus absolutus.
- het participium futurum actief met doelaangevende betekenis.
- het participium futurum actief in combinatie met vormen van esse als een omschrijvend futurum (*coniugatio periphrastica*).
- het dominant gebruik van het participium.

Gerundium

Gerundivum

- het gerundivum als naamwoordelijk deel van het gezegde als gerundivum van verplichting, inclusief de vertaling kunnen en mogen (in geval van ontkenningen).
- het dominant gebruik van het gerundivum, namelijk in de zgn. gerundivumconstructie.

8 Vraagzinnen

Directe en indirecte vragen, inclusief de vraagpartikels *num*, *nonne*, *-ne* en *utrum* / *-ne ... an*.

DEEL III LITERAIRE TERMEN: STILISTISCHE, NARRATOLOGISCHE EN ARGUMENTATIEVE BEGRIPPEN

I. Stilistische begrippen

Afgebeelde Zie vergelijking.

Alliteratie De gelijkheid van beginmedeklinkers bij twee of meer woorden die dicht bij elkaar staan.

Leentje leerde Lotje lopen langs de lange Lindenlaan

magno cum murmure montis

met luid gerommel van de berg

Vergilius, *Aeneis* 1.55

Anafora De herhaling van een tekstelement aan het begin van opeenvolgende (delen van) zinnen of versregels.

dag stoel naast de tafel

dag brood op de tafel

dag visserke-vis met de pijp

P. van Ostaijen, *Marc groet 's morgens de dingen*

Ille mi par esse deo videtur,

ille, si fas est, superare divos

Hij lijkt mij gelijk te zijn aan een god,

hij (lijkt mij), als men dit mag zeggen, de goden te overtreffen

Catullus, *Carmina* 51.1-2

De betreffende tekstelementen hoeven niet in dezelfde vorm te staan. Zie bijvoorbeeld:

Quis nunc te adibit? **Cui** videberis bella?

Quem nunc amabis? **Cuius** esse diceris?

Quem basiabis? **Cui** labella mordebis?

Wie zal er nu naar je toe komen? **Wie** zal jou mooi vinden?

Wie zul je nu liefhebben? **Van wie** zal men zeggen dat je bent?

Wie zul je kussen? **Wie** zul je in de lippen bijten?

Catullus, *Carmina* 8.15-18

Antithese Het dicht bij elkaar geplaatst staan van inhoudelijk tegengestelde begrippen.

Die twee zijn als **water** en **vuur**.

alieni adpetens, **sui** profusus

belust op **andermans** vermogen, verkwistend met **zijn eigen** vermogen

Sallustius, *De coniuratione Catilinae* 5

- Asyndeton** De opeenvolging van twee of meer tekstelementen zonder verbindingswoord.
- Dan zou ik mijn boek vertalen in het Maleis, Javaans, Soendaas, Alfoers, Boeginees, Battaks.
- Multatuli, *Max Havelaar*
- retia rara, plagae, lato venabula ferro
- wijdmazige netten, strikken, breedpuntige speren.
- Vergilius, *Aeneis* 4.131
- Een vertaler kan ervoor kiezen een verondersteld verband tussen de tekstelementen expliciet te maken. Bijvoorbeeld:*
- Navem in conspectu nullam, tres litore cervos
prospicit errantes.
- Nergens ontwaarde hij een schip, <maar> hij zag op het strand <wel> drie herten
zwerfen.
- Vergilius, *Aeneis* 1.184-185
- Beeld** Zie vergelijking.
- Chiasme** De kruisgewijze plaatsing van grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen.
- Op het Centraal Examen dienen de vier tekstelementen die het chiasme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (b) ... (a).*
- laat mij **je gezicht** (a) zien, laat mij **je stem** (b) horen,
want zoet is **je stem** (b) en **je gezicht** (a) is bekoorlijk.
- Bijbel, *Hooglied* 2:14b
- Aeneas **fundantem** (a) **arces** (b) ac **tecta** (b) **novantem** (a)
conspicit.
- Hij ziet Aeneas **funderingen leggen voor** (a) **vestingen** (b) en **huizen** (b) **bouwen**
(a).
- Vergilius, *Aeneis* 4.260-261
- Climax** Een reeks van tenminste drie tekstelementen met een steeds sterker wordende inhoud.
- Uren, dagen, maanden, jaren,**
vliegen als een schaduw heen
- Rhijnvis Feith, *Nieuwjaarslied*
- Hic sunt (...) qui **de nostro omnium interitu**, qui **de huius urbis** atque adeo **de orbis
terrorum exitio** cogitent.
- Hier bevinden zich (...) degenen die zinnen op **de dood van ons allen, op de
ondergang van deze stad, ja, van de hele wereld.**
- Cicero, *Oratio in Catilinam* 1.9
- Eufemisme** De weergave van een negatief geladen begrip door een verzachtende aanduiding.
- De dierenarts heeft onze hond laten **inlapsen**.
- Qui nunc **it per iter tenebricosum
illuc, unde negant redire quemquam.**
- Hij **gaat** nu **langs de weg vol duisternis**
naar daar, waarvandaan niemand, zo zegt men, terugkomt.
- Catullus, *Carmina* 3

- Hypallage** Een bijvoeglijk naamwoord congrueert met een ander zelfstandig naamwoord dan waarbij het qua betekenis past.
- Midwinterdag.—De geur van oude jassen,
de gang met **kalken** licht om in te dwalen.
- Ida Gerhardt, *Tussenuur*
- altae** moenia Romae
de muren van het **hoge** Rome
- Vergilius, *Aeneis* 1.7
- Hyperbaton** De uiteenplaatsing van woorden die een grammaticale eenheid vormen; de eenheid wordt onderbroken door een tekstelement dat niet bij de woordgroep hoort.
- Ante volat comitique timet velut ales ab **alto**
quae teneram prolem produxit in aera **nido**.
- Hij vliegt voorop en hij is bezorgd voor zijn metgezel, zoals een vogel die zijn tere jong uit **het hoge nest** laat vliegen.
- Ovidius, *Metamorphosen* 8.213-214
- N.B. In collocaties als **magno cum murmure** ("met zwaar gedreun", Vergilius, *Aeneis* 1.55) en **commixtis igne tenebris** ("met vuur vermengde duisternis", Vergilius, *Aeneis* 8.255) is geen sprake van hyperbaton. De onderbrekende elementen (*cum, igne*) maken namelijk deel uit van de woordgroep.
- Hyperbool** Overdrijving.
- instar montis** equum
een paard **zo groot als een berg**
- Vergilius, *Aeneis* 2.15
- Litotes** De ontkenning van een begrip om het tegendeel te benadrukken.
- Dat is niet helemaal het juiste antwoord.
(*De docent bedoelt dat het antwoord helemaal onjuist is.*)
- Haec enim senatus consulta **non ignoro** ab amicissimis eius, cuius de honore agitur, scribi solere.
- Ik **ben er niet onwetend van** (= *Ik weet heel goed*) dat deze senaatsbesluiten altijd geschreven worden door de beste vrienden van degene wiens eer op het spel staat.
Cicero, *Epistulae ad Familiares* 15.6
- Metafoor** De vervanging van een begrip door een begrip dat daar een gelijkenis mee vertoont. Het verschil met het stilistisch begrip vergelijking is dat bij een metafoor alleen het beeld wordt genoemd (dus zonder 'als', 'zoals', 'gelijk aan', etc.).
- Hij woont in een **zwijnenstal**.
- At regina gravi iam dudum **saucia** cura
vulnus alit venis et caeco carpitur **igne**.
- Maar de koningin, al lang **gewond** door hevige liefde, voedt de **wond** met haar bloed en wordt verteerd door onzichtbaar **vuur**.
- Vergilius, *Aeneis* 4.1-2

Metonymia De vervanging van een begrip door een begrip dat daarmee te maken heeft maar er geen gelijkenis mee vertoont.

- een abstract in plaats van een concreet begrip (**Abstractum pro concreto**)

cum **desiderio** meo nitenti
carum nescioquid lubet iocari

wanneer mijn stralende **verlangen** (= *degene naar wie ik verlang*) een leuk spelletje wil spelen

Catullus, *Carmina* 2.5-6

- de naam van een god(in) in plaats van een begrip uit zijn/haar invloedssfeer

Cererem corruptam undis

Ceres, die (= *het graan, dat*) bedorven was door het water

Vergilius, *Aeneis* 1.177

- het materiaal van een voorwerp in plaats van het voorwerp zelf

inutile **ferrum** cingitur

hij hangt zijn nutteloze **ijzer** (= *zwaard*) aan zijn zijde

Vergilius, *Aeneis* 2.510-511

De oude Priamus bewapent zich tijdens de inname van Troje.

- een deel in plaats van het geheel (**Pars pro toto**)

quaerenti et **tectis** urbis sine fine ruenti

zoekend en eindeloos langs de **daken** (= *huizen*) van de stad stormend

Vergilius, *Aeneis* 2.771

Paradox Een schijnbare tegenstrijdigheid.

Schrijven is schrappen.

Cum tacent, clamant.

Doordat ze zwijgen, schreeuwen ze luid.

Cicero, *Oratio in Catilinam* 1.21

Cicero bedoelt dat de senatoren door te zwijgen juist heel goed duidelijk maken dat ze Catilina veroordelen.

Parallellisme De onderdelen van twee of meer grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen staan in dezelfde volgorde.

Op het Centraal examen dienen de tekstelementen die het parallellisme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (a) ... (b).

Daar (a) gaat ze (b), en zoveel schoonheid (c) heb ik nooit verdiend (d). / **Daar (a) staat ze (b), en zoveel gratie (c) heb ik nooit gezien (d).**

Clouseau, *Daar gaat ze*

qui armati **senatum** (a) **obsederint** (b), **magistratibus** (a) **vim attulerint** (b), **rem publicam** (a) **oppugnarint** (b)

die gewapend de senaat hebben bezet, de magistraten hebben mishandeld, de republiek hebben aangevallen

Cicero, *Pro Caelio* 1

Personificatie

Levenloze voorwerpen of abstracties worden voorgesteld als levende wezens of krijgen eigenschappen daarvan toebedeeld.

Het licht **begint te wandelen** door het huis
en **raakt de dingen aan**.

Ida Gerhardt, *Zondagmorgen*

Silent enim leges inter arma.

Tijdens een oorlog **zwijgen** de wetten immers.

Cicero, *Pro Milone* 11

Pleonasme

Het aan een begrip toekennen van een kwalificatie die reeds in het begrip zelf besloten ligt.

een potentiële kans

deorum immortalium

onsterfelijke goden

Cicero, *Pro Sexto Roscio* 29

Polysyndeton

Twee of meer tekstelementen binnen een zin zijn met elkaar verbonden door evenveel nevenschikkende voegwoorden. Bij drie of meer tekstelementen kan bij het eerste tekstelement het voegwoord ontbreken.

Die zorgt **en** waakt **en** slaaft **en** ploegt **en** zwoegt **en** zweet

Joost van den Vondel, *Palamedes* 1

Et placet **et** video

En hij bevalt mij **én** ik zie hem

Ovidius, *Metamorphoses* 3.446

Laudat digitos**que** manus**que**
brachia**que et** nudos media plus parte lacertos.

Hij prijst **én** haar vingers **én** haar handen **én** haar onderarmen **én** haar voor meer dan de helft ontblote bovenarmen.

Ovidius, *Metamorphoses* 1.500-50

Punt van overeenkomst

Zie Vergelijking.

Retorische vraag

Een vraag waarbij het niet de bedoeling van de vragensteller is dat er een antwoord gegeven wordt.

Waarom snapt niemand dat ik soms retorische vragen stel?

Bill Gates

Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?

Hoe lang nog, Catilina, zul jij misbruik maken van ons geduld?

Cicero, *Oratio in Catilinam* 1.1

Sententia

Een algemeen geldende uitspraak.

Van het concert des levens heeft niemand een program.

homines, dum docent, discunt.

mensen leren, terwijl zij les geven.

Seneca, *Epistulae Morales ad Lucilium* 7.8

Tautologie Het nevenschikkend herhalen van een begrip in andere woorden.

gratis en voor niks

Domum meam maioribus praesidiis **munivi** atque **firmavi**.

Ik heb mijn huis met grotere wachtposten **beveiligd** en **versterkt**.

Cicero, *Oratio in Catilinam* 1.10

Tertium comparationis

Zie vergelijking.

Tricolon Een opsomming die bestaat uit drie delen.

castus et **sanctus** et **diis simillimus** princeps

een **vrome** en **heilige** en **zeer op de goden lijkende** keizer

Plinius Minor, *Panegyricus* 1

Vergelijking Een begrip wordt vergeleken met een ander begrip (met gebruik van 'als', 'zoals', 'gelijk aan', etc.).

Een vergelijking bestaat uit drie elementen:

1. **afgebeelde**: het begrip dat met iets anders vergeleken wordt
2. **beeld**: het begrip waarmee het afgebeelde vergeleken wordt
3. **tertium comparationis / punt van overeenkomst**: het aspect waarin afgebeelde en beeld overeenkomen

De jongen werd zo rood als een kreeft.

afgebeelde:	de jongen	
beeld:	de kreeft	
tertium comparationis / punt van overeenkomst:		de roodheid

visa fugit nympe, veluti perterrita fulvum
cerva lupum

Nu ze gezien is, vlucht de nimf, zoals een geschrokken hinde vlucht voor een bruine wolf
Ovidius, *Metamorphoses* 11.771-772

afgebeelde:	de nimf	
beeld:	de hinde	
tertium comparationis / punt van overeenkomst:		het (angstig) vluchten

II. Narratologische begrippen

Alwetende verteller

De vertellende instantie die complete kennis van alle gebeurtenissen, achtergronden en het verloop van het verhaal heeft.

Apostrofe

Iemand spreekt een ding of begrip aan, of een personage dat niet bij hem of haar aanwezig is.

Quis tibi tum, **Dido**, cernenti talia sensus?

Hoe was je er toen aan toe, **Dido**, toen je dergelijke dingen zag?

Vergilius, *Aeneis* 4.408

De verteller Vergilius spreekt een personage aan.

'Invide' dicebant '**paries**, quid amantibus obstas?'

'**Muur**', zeiden ze, 'die ons niets gunt, waarom sta jij geliefden in de weg?'

Ovidius, *Metamorphoses* 4.73

Dramatische ironie

Een of meer personages hebben minder kennis van de situatie dan de lezer/toehoorder.

Quisquis es, huc exi! Quid me, puer unice, fallis
quove petitus abis? Certe nec forma nec aetas
est mea, quam fugias.

Wie je ook bent, kom hier! Waarom houd je me voor de gek, unieke jongen? Of waar ga je heen terwijl ik naar je verlang? Het is zeker niet mijn schoonheid of mijn leeftijd waar je voor vlucht.

Ovidius, *Metamorphoses* 3.454-456

Narcissus spreekt tegen zijn eigen spiegelbeeld in het wateroppervlak, dat telkens verdwijnt als hij het aan wil raken.

Prospectie (flashforward)

De verteller of een personage verwijst naar latere gebeurtenissen.

Dedit oscula nato
non iterum repetenda suo.

Hij gaf zijn zoon kussen **die niet opnieuw gegeven zouden worden.**

Ovidius, *Metamorphoses* 8.211-212

Daedalus kuste zijn zoon Icarus voordat ze wegvlogen van Kreta. Icarus zou tijdens de vlucht omkomen.

Retrospectie (flashback)

De verteller of een personage verwijst naar eerdere gebeurtenissen.

Stipes erat quem, cum partus enixa iaceret
Thestias, in flammam triplices posuere sorores.
(...)

**Ille diu fuerat penetralibus abditus imis
servatusque tuos, iuvenis, servaverat annos.**

Er was een stuk hout dat de drie schikgodinnen in het vuur hadden gelegd, toen de dochter van Thestius in het kraambed lag.
(...)

Dat had lang achter in een diepe kast verborgen gelegen en doordat het bewaard was, had het jou al die jaren bewaard, jongen.

Ovidius, *Metamorphoses* 8.451-452; 458-459

Ringcompositie

Afbakening van een tekstgedeelte door aan het einde een tekstelement uit het begin (al dan niet letterlijk) te herhalen.

Haec tum multiplici populos sermone replebat
(...)
Haec passim dea foeda virum diffundit in ora.

Zij vulde toen de volkeren met veelsoortige praatjes
(...)

Dit soort dingen verspreidde de vuile godin overal in de monden van de mensen.

Vergilius, *Aeneis* 4.189 en 195

Vertelperspectief

Het perspectief van waaruit de lezers de gebeurtenissen van het verhaal zien; dit perspectief kan bij de verteller of bij een van de personages liggen.

Verteltempo De verhouding tussen verteltijd en vertelde tijd.

Verteltijd: de tijd die gebruikt wordt om het verhaal te vertellen.

Vertelde tijd: de tijdsduur van de vertelde gebeurtenissen.

Versnelling: de verteltijd is korter dan de vertelde tijd. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer in een vertelling een samenvatting van gebeurtenissen wordt gegeven of wanneer er een sprong in de tijd wordt gemaakt.

Vertraging: de verteltijd is langer dan de vertelde tijd. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer in een vertelling een beschrijving wordt gegeven van een persoon of voorwerp.

III. Argumentatieve begrippen

A-fortiori-redenering

Het verdedigen van een bewering/stelling door een sterker voorbeeld aan te halen.

Als een volwassene deze steen niet kan optillen, kan een kind dat al helemaal niet.

Nam tu quoque, qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cum longiore mora opus sit ut solvas quaestionem quam ut proponas?

Want ook jij, die mij om raad vraagt, hebt lang nagedacht of je me wel om raad moest vragen. Des te meer moet ik er goed over nadenken, omdat het geven van een oplossing meer tijd vergt dan het stellen van een vraag.

Seneca, *Epistulae Morales ad Lucilium* 48.1

Analogie-redenering

Het verdedigen van een bewering/stelling door een vergelijkbare situatie aan te halen.

Ut igitur Athenas et Lacedaemonem Atheniensium Lacedaemoniorumque causa putandum est conditas esse, omniaque quae sint in his urbibus eorum populorum recte esse dicuntur, sic quaecumque sunt in omni mundo deorum atque hominum putanda sunt.

Zoals we kunnen veronderstellen dat Athena en Sparta gesticht zijn vanwege de Atheners en Spartanen, en dat men terecht veronderstelt dat alles wat zich in die steden bevindt, eigendom van die volken is, zo mag men veronderstellen dat alles wat er in het hele universum bestaat, eigendom van goden en mensen is.

Cicero, *De natura deorum* 2.154

Autoriteitsargument

Het verdedigen van een bewering/stelling door te verwijzen naar de mening van een belangrijk persoon of personen.

Nam ut visum est maioribus nostris, 'sera parsimonia in fundo est'.

Want, zoals onze voorouders al vonden, 'Op de bodem is zuinigheid te laat.'

Seneca, *Epistulae Morales ad Lucilium* 1.4

Fictieve uitspraak

Het zelf onder woorden brengen van een mogelijke reactie of tegenwerping om daar op voorhand op in te kunnen gaan.

Dicet aliquis, "quid mihi prodest philosophia, si fatum est?"

Nu zal iemand opmerken: "Wat heb ik aan filosofie als het noodlot bestaat?"

Seneca, *Epistula ad Lucilium* 16.4

Syllogisme

Een redenering waarbij een conclusie getrokken wordt uit twee premissen (stellingen), een algemene (premissa maior) en een specifieke (premissa minor).

premissa maior

premissa minor

conclusie

Alle mensen zijn sterfelijk

Socrates is een mens

Socrates is sterfelijk

IV. Aanvullingen voor poëzie

A. Metrum

De kandidaat wordt geacht in staat te zijn een dactylische hexameter en een dactylische pentameter te scanderen. De volgende begrippen worden bekend verondersteld: dactylus, spondee, hexameter, pentameter, (elegisch) distichon. De begrippen cesuur en synizese worden niet bekend verondersteld. Bij naamwoorden van de eerste declinatie eindigt de nominativus enkelvoud op een korte -a, de ablativus enkelvoud op een lange -a. Bij onzijdige naamwoorden eindigen de nominativus en accusativus meervoud op een korte -a.

Elisie Als een woord op een klinker of een -m eindigt en het volgende woord met een klinker of h- begint, valt in de uitspraak en in de metriek de slotklinker van het eerste woord weg, evenals de eventueel aanwezige -m.

Illa redit **iuvenemque oculis** animoque requirit.

Zij komt terug en zoekt de jongen met haar ogen en haar hart.

Ovidius, *Metamorphoses* 4.129

Verband tussen metrum en inhoud

De aanwezigheid van veel spondeeën in een versregel kan plechtstatigheid, somberheid of traagheid uitdrukken.

Parent ambo baculisque levati
nituntur longo vestigia ponere clivo.

Beiden gehoorzamen en leunend op hun stok
doen ze hun best de lange helling te beklimmen.

Ovidius, *Metamorphoses* 8.697

Twee bejaarde mensen beklimmen op bevel van de goden een heuvel.

De aanwezigheid van veel dactyli kan opwinding, luchtigheid of snelheid uitdrukken.

Quadripedante putrem sonitu quatit ungula campum.

De paardenhoef raakt met viervoetig geluid de zandige vlakke.

Vergilius, *Aeneis* 8.596

B. Stilistische begrippen

Dichterlijk meervoud

Het gebruik van een meervoud van een zelfstandig naamwoord waar een enkelvoud begrepen moet worden.

nudaque marmoreis percussit **pectora** palmis.

Hij sloeg met marmerwitte handen op zijn ontblote **borst**.

Ovidius, *Metamorphoses* 3.481

Enjambement

Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel, waarbij niet meer dan twee woorden van de syntactische eenheid op de volgende regel staan.

Serius egressus vestigia vidit **in alto**
pulvere certa ferae.

Te laat weggegaan zag hij in het diepe
stof de onmiskenbare sporen van een wild dier.

Ovidius, *Metamorphoses* 4.105-106

Homerische vergelijking

Een vergelijking waarbij het beeld uitvoerig wordt uitgewerkt.

Qualis apes aestate nova per florea rura
exercet sub sole labor, cum gentis adultos
educunt fetus, aut cum liquentia mella
stipant et dulci distendunt nectare cellas,
aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
ignavum fucos pecus a praesepibus arcent:
fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.

Zo ook zwoegen in de vroege zomer de bijen op de bloemige velden onder de zon, wanneer zij de jonge volwassen geworden bijen naar buiten brengen of de vloeibare honing persen en de cellen vullen met heerlijke nectar, of als zij de vrachten overnemen van hen die komen aanvliegen of wanneer ze in slagorde geschaard het nutteloos volkje van de darren verdrijven van de korven. Krioelende, gonzende arbeid: de geurige honing ruikt naar tijd.

Vergilius, *Aeneis* 1.430-436

Aeneas ziet de Carthagers hard werken aan de bouw van hun nieuwe stad.

Bij de interpretatie van een vergelijking kan men onderscheid maken tussen de primaire functie van het beeld (illustratie van een deel van het verhaal) en verschillende secundaire functies van het beeld, zoals het vooruit- of terugverwijzen, het opwekken van emoties en de mogelijkheid om een passage in een breder perspectief te plaatsen.

Patronymicum

Persoonsaanduiding die is afgeleid van de naam van de (groot)vader.

Tyndaris, dochter van Tyndareüs (= Helena) (Vergilius, *Aeneis* 2.569)

APPENDIX

De volgende stamtijden en de daarvan afgeleide composita worden bekend verondersteld (vormen die met een asterisk [*] zijn gemarkeerd zijn volledigheidshalve opgenomen, maar worden niet bekend verondersteld):

accipio	accepi	acceptum
ago	egi	actum
aperio	aperui	apertum
aspicio	aspexi	aspectum
aufero	abstuli	ablatum
cado	cecidi	casum*
caedo	cecidi	caesum
capio	cepi	captum
cedo	cessi	cessum*
censeo	censui	censum
cerno	crevi	cretum*
claudo	clausi	clausum
cogo	coegi	coactum
colo	colui	cultum
comprehendo	comprehendi	comprehensum
consulo	consului	consultum
credo	credidi	creditum*
cresco	crevi	cretum*
cupio	cupivi	cupitum*
curro	cucurri	
decerno	decrevi	decretum
defendo	defendi	defensum
desero	deserui	desertum
dico	dixi	dictum
disco	didici	-
divido	divisi	divisum
do	dedi	datum
doceo	docui	doctum*
duco	duxi	ductum
emo	emi	emptum
eo	ii	
facio	feci	factum
fero	tuli	latum
flecto	flexi	flexum
fluo	fluxi	fluxum*
frango	fregi	fractum
fugio	fugi	-
gero	gessi	gestum
haereo	haesi	haesum*
iaceo	iacui	-
iacio	ieci	iactum
instruo	instruxi	instructum
intellego	intellexi	intellectum
interficio	interfeci	interfectum
iubeo	iussi	iussum
iungo	iunxi	iunctum
iuvo	iuvi	iutum
lego	legi	lectum
maneo	mansi	
metuo	metui	-
misceo	miscui	mixtum
mitto	misi	missum
moveo	movi	motum

nolo	nolui	-
nosco	novi	notum*
pario	peperi	partum*
pello	pepuli	pulsum
peto	petivi	petitum
pono	posui	positum
posco	poposci	-
possum	potui	-
premo	pressi	pressum
quaero	quaesivi	quaesitum
rapio	rapui	raptum
rego	rexii	rectum*
relinquo	reliqui	relictum
respondeo	respondi	responsum
rideo	risi	risum*
rumpo	rupi	ruptum
ruo	ruii	rutum*
scribe	scripsi	scriptum
sedeo	sedi	sessum*
sentio	sensi	sensum
sino	sivi	situm
sisto	stiti	statum*
solvo	solvi	solutum
statuo	statui	statutum
sto	steti	statum*
struo	struxi	structum
suadeo	suasi	suasum
sum	fui	-
sumo	sumpsi	sumptum
surgo	surrexi	surrectum
tango	tetigi	tactum
tego	texi	tectum
teneo	tenui	tentum*
tollo	sustuli	sublatus
traho	traxi	tractum
tremo	tremui	-
veho	vexi	-
venio	veni	-
verto	verti	-
video	vidi	visum
vinco	vici	victum
vivo	vixi	-
volvo	volui	-
volvo	volvi	volutum

Deponentia en semi-deponentia

aggredior	aggressus sum
audeo	ausus sum
fiō	factus sum
fruor	fructus sum
fungor	functus sum
gaudeo	gavisus sum*
loquor	locutus sum
mereor	meritus sum
morior	mortuus sum
nascor	natus sum
obliviscor	oblitus sum
orior	ortus sum

patior
polliceor
proficiscor
queror
reor
sequor
soleo
utor
vehor
vereor
vertor

passus sum
pollicitus sum
profectus sum
questus sum
ratus sum
secutus sum
solitus sum
usus sum
vectus sum
veritus sum
versus sum

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

[cvte.nl](https://www.cvte.nl)

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. [Centraleeindtoetspo.nl](https://www.centraleeindtoetspo.nl)

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. [Examenblad.nl](https://www.Examenblad.nl)

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. [Staatsexamensvo.nl](https://www.Staatsexamensvo.nl)

 Centrale examens middelbaar beroeps- onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. [Examenbladmbo.nl](https://www.Examenbladmbo.nl)

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. [Staatsexamensnt2.nl](https://www.Staatsexamensnt2.nl)